

C O Ğ R A F İ İ Ő A R E T L E M E D E Ö N C Ü B İ R Ü L K E : FRANSA

Köken adlandırmaları ve diğer tüm kalite ve köken tanımlayıcı işaretler tarihin derinliklerine inen toplumsal bir özvarlık ve mirasın elçileridir. Bir insan kümesi, onun bilgi ve becerisi, tarihi ve doğal çevresi arasındaki etkileşimlerinin bir ürünü olan Coğrafi İşaretler (Cİ) alanında Fransa hiç şüphesiz dünyanın en gelişmiş ülkesidir.

Fransa'da coğrafi koruma ve kalite işaretleri

Özellikliğini bir yöre ya da belirgin bir bilgi ve beceriden alan bir ürünü tanımlamak ve onu sahtelerinden korumak için coğrafi bir adın kullanımı Fransa'da köklü bir tarihe sahiptir. Tarım ve gıda ürünleri köken ve kalitelerinin tanınma ve sertifikasyonu konusunda bu ülkede geliştirilen özgün politikalar sonucu oluşturulan "Resmi Coğrafi Koruma ve Kalite İşaretleri" 5 temel gruba ayrılmaktadır. Aşağıda kısaca belirtilen bu işaretlerden ilk ikisi köken (menşe) garantisi ile ilgili olup diğer üçü sırasıyla Üstün Kalite Garantisi, Geleneksel Spesiyalite Garantisi ve Çevreye Saygı Garantisi'dir.

Appellation d'Origine Contrôlée (AOC) / Kontrollü Köken Adı

AOC bütün yapım aşamaları (üretim, imalat, hazırlama) belirli ve tanınmış bir bilgi ve beceriye (*know how*) göre kendisine tüm özelliklerini veren aynı coğrafi alanda gerçekleştirilen bir ürünü belirtmeye yarar. Doğallık ve özgünlüğünü coğrafi kökeninden alan bir ürünü tanımlayan ve bir Fransız işareti olan AOC, ürün ve yöresi arasındaki sıkı ilişkiyi ifade eder. Burada jeolojik, tarımsal, iklimsel ve tarihi özellikleriyle belirgin bir coğrafi alan ve doğadan en iyi biçimde yararlanabilecek özgün üretim yöntemleri ile donatılmış yetkin bir beşeri potansiyel söz konusudur. Doğal ve beşeri

faktörler birbirine sıkı bir biçimde bağlı olup buradan çıkan ürün yöresinin dışında üretilemeyen eşsiz ve tekil bir üründür. Fransa'da yaklaşık iki asırlık bir mücadelelenin ürünü olan AOC, 30 Temmuz 1935 tarihli bir yasa ile şarap sektörü için uygulamaya konulmuş olup bir şarabın kökenini garanti etmek için tasarlanmıştır. Bu uygulamanın başarısı üzerine 2 Temmuz 1990 yılında, tarımsal ürünlerle süt ve süt ürünleri de AOC uygulaması kapsamına alınmışlardır. Fransa'da halen 450'si şarapta olmak üzere, 81 AOC'li ürün bulunmaktadır ve 103.500 kişi bu alanda çalışmaktadır.

Appellation d'Origine Protégée (AOP) / Korunmalı Köken Adı

1992 yılında AOC'den esinlenen 2081 sayılı Avrupa Komisyonu tüzüğü coğrafi adları korumak amacıyla "Korunmalı Köken Adı"nı, AOP'yi yaratmıştır. Daha sonra çıkarılan 510/2006 sayılı tüzükle AB ülkeleri için aynı "köken sistemi"ni kabul etmiş ve uyarlamıştır. Buna göre sadece AOC'ler AOP'ye dönüşebilecektir. AOP, Fransa'da kullanılan AOC ile şaraplar için İtalya, İspanya ve Portekiz'de kullanılan *Denominazione di Origine Controllata (DOC)*, *Denominación de Origen Calificada (DACa)* ve *Denominação de origem protegida* ile aynıdır. AOP'den yararlanabilmek için üye ülke tarafından daha önce AOC olarak tanınmış bir ürünün "Avrupa Komisyonu Korunmalı Köken Adlandırma Sicili"ne kaydı gerekmektedir. Böylece AOP, Fransız AOC'nin şarap hariç tüm ürünler için Avrupa Birliği düzeyindeki eş değeri olup belli bir ürünün köken adını Avrupa Birliği'nin tüm ülkelerinde korumaktadır. Fransa'da 1 Mayıs 2009 tarihinden beri üzerinde AOC logosu taşıyan tüm ürünlerde Avrupa Birliği logosu "AOP" veya "Appellation d'Origine Protégée" ibaresinin konulması zorunludur.

Indication Géographique Protégée (IGP) / Korunmalı Coğrafi İşaret

IGP, AOP gibi Avrupa Birliği'nin ürünlerin coğrafi kökenine göre tanımlanması sisteminin genişletilmesi arzusunda doğmuştur. AB, 510/2006 tüzüğü ile yönetilen IGP tüm hazırlama aşamalarının zorunlu olarak adını aldığı coğrafi alandan kaynaklanmayan ancak, bir coğrafi bölge ve bir üne gönderme yapan bir ürünü belirtmeye yarar. Günümüzde Fransa'da çoğunluğu meyve ve sebze ile kümes hayvanlarında olmak üzere 81 IGP'li ürün yer almakta, 25.000 üretici bu alanda çalışmaktadır.

Label Rouge / Kırmızı Etiket

5 Ağustos 1960 tarihli "Tarımsal Yönlendirme Yasası" ile oluşturulmuş olan Kırmızı Etiket bir ürünün benzerlerine göre kendisine üstün bir kalite sağlayan özellikler taşıdığını garanti eden bir kalite işaretidir. Ürünün üretim ve imalat koşulları kendisine özgü olup üstün kaliteyi sağlamaktadır. Kalite düzeyi yüksek bir ürünün yetkin üreticiler tarafından çok katı bir üretim şartnamesine uyularak üretildiğini belirten "Kırmızı Etiket" Tarım Bakanlığı'na aittir. Halen Fransa piyasasında yer alan Kırmızı Etiket'li ürün sayısı 348 olup, üretim zinciri 59.000 çalışandan oluşmaktadır.

La Spécialité Traditionnelle Garantie (STG) / Geleneksel Özellik Garantisi

STG, Avrupa Komisyonu'nun 509/2006 sayılı tüzüğü ile güncelleştirilen 1843/93 sayılı tüzüğünden ortaya çıkmıştır. Bir kökeni esas almamakta; ancak, bir ürünün geleneksel birleşimini ya da geleneksel bir üretim yöntemini korumayı amaçlamaktadır. Hammaddeler veya üretim yöntemi ürünün benzer ürünlere göre geleneksel özelliğinin güvencesidirler. STG tüm tarımsal ve tarım gıda ürünlerine uygulanabilmektedir. Bir ürünün STG logosu altında pazarlanabilmesi bir denetim düzenine tabidir.

Agriculture Biologique (AB) / Biyolojik Tarım Etiket

"Biyolojik Tarım Etiket" hiçbir kimyasal ürün kullanmayan ve çevreye ve hayvan sağlığına saygılı uygulamalara duyarlı bir

üretim biçimini belirtir. Toprakların, doğal kaynakların, çevrenin korunmasını ve çiftçilerin ayakta kalmasını amaçlayan biyolojik tarım Fransa'da çoğunlukla sürdürülebilir tarımın mayası olarak kabul edilmektedir. Sertifikasyon kurumlarının birinden Biyolojik Tarım Etiket'i'nin elde edilebilmesi uzun ve güç bir parkur oluşturmaktadır. Fransa'da biyolojik tarım alanında yaklaşık 15.000 çiftçi ve 5.000 biyolojik ürün imalatçısı çalışmaktadır.

Köken adlandırma (AOC) tarihsel süreç

Fransa'da, koruyucu bir adlandırma sistemi için mücadelede başı çeken şarap üreticileri olmuştur. Bu hareket dramatik krizler ortamında süren, içinde yer yer üretici kalkışmalarının da bulunduğu çok sancılı ve uzun soluklu bir mücadeledir. Antikiteden beri şarabın üstün kaliteli olması belli bir coğrafi orijine ve oradan kaynaklanan köken adına bağlanmıştır. Ancak ürünün şöhreti, ürünün kökeni ile ilgili yoğun hileli uygulamalara yol açmıştır. Fransa'da Orta Çağ'dan itibaren Bourgogne ve Bordeaux şarapları üreticileri kendi şaraplarının daha kaliteli olduğunu, dolayısı ile daha yüksek bir fiyatı hak ettiklerini savunmuşlardır. Bu durum, şarap piyasaları tarafından çoğunlukla iyi karşılanmakla birlikte, üstün kalite haksız rekabete yol açmakta gecikmemiş, birçok kalitesiz şarap piyasada ünlü şarapların yerini almağa başlamıştır. Bu nedenle köken adı aldatmalarına karşı savaş kaliteli şarap üreticilerinin sürekli kaygılarını oluşturmuştur. Saint-Emilion'da 1885'ten itibaren faaliyete geçmeye başlayan şarapçılık sendikaları örgütlü mücadelenin öncüleridir. Bu sendikalar uzun süreli hukuk savaşlarından sonra sendikal haklarda önemli kazanımlar elde etmişlerdir. 19. yüzyılın sonunda iç ve dış ticaretin giderek yoğunlaşması ve özellikle 1870 yılında floksera hastalığı ile üzüm bağlarının hemen tamamının yok olması kaliteli şarapların ve kökenlerinin korunması gereğini güçlendirmiştir. Bu gelişmeler köken ve kaliteye yönelik temel ilkeleri belirleyen 1 Ağustos 1905 tarihli yasanın çıkarılması ile sonuçlanmıştır. Yasa tüm malların özellik, kalite ve içeriği ile tür ve kökenleri üzerinde sahtecilik yapmayı ya da buna teşebbüs etmeyi cezalandırmayı öngörmesine rağmen, kalite konusunda bir şartname ile donatılmamış olması nedeniyle bağcılık krizine bir çözüm getirememiştir. Takip eden yıllarda (1908-1911) çıkarılan üç kararnamenin de yeni sorunlar yaratması şarap üre-

ticilerinin isyanına neden olmuş, 1911 yılındaki büyük ayaklanmalara Fransız ordusu iki kez müdahale etmek zorunda kalmıştır.

Köken adlandırması (*Appellation d'Origine/AO*) kavramı 6 Mayıs 1919 tarihli yasa ile getirilmiş olup, herhangi bir yasal tanımlama verilmeden toplu mülkiyet hakkı içinde yer almıştır. Bu yasa köken adını koruma (savunma) sendikalarını da resmen tanımıştır. Konuyla ilgili gerçek çözüm Joseph Capus'tan gelmiştir. Paris Grignon Ziraat Fakültesi'nden 1895 yılında mezun olan Capus 1900 yılında Cadillac Bağcılık İstasyonu Müdürü olmuştur. 1906 yılından beri bağcılığın içinde bulunduğu sefalet ve kaliteye yönelik çabaların çöküşüne başkaldıran ve kaliteli şarapları sahtelerine karşı koruma konusunda büyük mücadele veren Capus, 1919 da Gironde milletvekili, 1924'te tarım bakanı ve 1930'da senatör olmuştur. Arkadaşlarıyla birlikte sürdürdüğü büyük mücadele 1920'li yıllardaki üretim fazlası ve 1930'lu yılların özellikle kaliteli şarapları etkileyen ekonomik krizi nedeniyle giderek kolaylaşan Capus isteklerini 30 Temmuz 1935 tarihli yasanın çıkışı ile elde etmiştir. "Kontrollü Köken Adlandırma/AOC"yi kuran bu yasa kendisinden öncekilerin yetersizliklerini gidermekte olup uygulanması üretim koşulları, denetim, ulusal bir kuruluşun oluşturulması ve toplu bir yönetimi öngören dört temel eksene oturtulmaktadır. İdari, hukuki ve mesleki yönleri birleştiren bir düzenlemeden oluşan bu model yasa, meslekler arası bir organ olan "Şarap ve Sert Alkollü İçecekler Köken Adlandırmaları Ulusal Komitesi"nin kuruluşunu da sağlayarak Fransız hukukuna önemli bir yenilik getirmiştir. Bu komite 16 Temmuz 1947 tarihinde bugün bütün dünyaca tanınan "Köken Adlandırmaları Ulusal Enstitüsü/INAO"ya dönüşmüştür. Fransa Tarım ve Su Ürünleri Bakanlığı'nın himayesinde bir kamu kuruluşu olan INAO böylece kontrollü köken adlandırmalarının tanınması ve yönetimi ile görevlendirilmiştir.

Köken adlandırmasının açık bir tanımının verilebilmesi 6 Temmuz 1966 tarihli yasa ile gerçekleşmiştir. Buna göre "Köken adı, kalite ve özellikleri bulunduğu yerin doğal ve beşerî faktörlerini de içine alan coğrafi ortamından kaynaklanan bir ürünü tanımlamaya yarayan, bir ülke, bir bölge veya bir yer adıdır".

Öncelikle şarap üretiminde bir şarabın kökenini garanti etmek için tasarlanan ve üreticiler için adil bir rekabetin koşullarını, tüketiciler için de köken garantisi sağlayan AOC'nin başarısı üzerine, önce 2 Temmuz 1990 yılında tarımsal ürünler ile süt ve süt ürünleri, daha sonra da 9 Temmuz 1999 tarihli tarımı yönlendirme yasası ile IGP'li ürünler de köken koruması uygulaması kapsamına alınmışlardır.

Resmi kalite işaretleri yönetiřimi

Fransa'da köken adlandırmaları ile diğeri tüm kalite ve köken tanımlayıcı kavram ve işaretlerin geliştirilme ve uygulamasındaki başarı şüphesiz tarihi süreç içinde ortaya konan eksiksiz bir yasal düzenlemenin sonucudur. Nitekim dünyanın bazı bölgelerinde tarımsal ve gıdasal özvarlığın değerlendirilmesi ve geleneksel ürünler üretiminin korunması konusunda giderek artan ilgi Fransa tarafından yaklaşık bir asır önce bulunmuş bu kavramların ne kadar yenilikçi olduğunu göstermektedir. Bu yasal düzenlemelere dayanılarak oluşturulan ve birçok ülke için örnek oluşturan örgütlenme modeli kamusal, özel ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan değişik aktörlerin farklı ancak, birbirini tamamlayıcı misyonları yerine getirmesi üzerine kurulmuş olup son derecede etkilidir. Fransız resmî kalite işaretlerinin yönetişiminde yer alan bu temel aktörler ve işlevleri aşağıda kısaca sunulmuştur.

Organisme de Défense et de Gestion (ODG) / Koruma ve Yönetim Kuruluşu

INAO'dan Cİ almış her ürünü "koruma ve yönetmek"le sorumlu bir kuruluş bulunmaktadır ODG, ürün için Cİ tescil talebinde bulunan kurum olup temel misyonu, üretim zincirinin rasyonel çalışması ve ürünün korunmasına ve savunmasına yönelik faaliyetlerde bulunmaktır. Bu çerçevede üreticilerin köken adı kurallarına uygun üretim yapmalarını sağlamak, ürünle ilgili inceleme ve araştırmalar yapmak, üreticilere teknik hizmet sunmak, köken adının sahte ve hileli kullanımını takip etmek ve köken adı tanıtım ve reklamını yapmak temel görevleridir. Başta sendikalar ve üretici birlikleri olmak üzere dernek, komite, konsorsiyum, federasyon ve üretici örgütlerinden oluşan ve Fransa'da Cİ uygulamasının başarısında önemli rol oynayan ODG'lerin günümüzdeki sayıları 495'e ulaşmaktadır. Bunlardan 263'ü AOC'li, 105'i IGP'li ürünleri yönetmekte, 193'ü

de şarapta çalışmaktadır. Her kuruluş genellikle bir ürünün korunması ve yönetiminden sorumlu olmakla birlikte birden çok üründen sorumlu olan ODG da vardır. Örneğin Şampanya Üreticileri Genel Sendikası (*Syndicat Général des Vignerons de la Champagne*) 10 değişik şampanyanın korunması ve yönetiminden sorumlu iken Bordeaux ve Bordeaux Supérieur Köken Kontrollü Adlandırma Şarapçılık Sendikası (*Syndicat viticole des appellations d'origine contrôlée Bordeaux et Bordeaux Supérieur*) 13 Bordeaux şarabını yönetmektedir.

ODG'lerin diğer ürünler arasındaki dağılımında ilk sırayı peynirler almaktadır. Nitekim AOC'li peynirlerdeki ODG sayısı 41 olup bunlardan en önemlisi Rokfor Koyun Sütü Üreticileri ve Sanayicileri Genel Konfederasyonu (*Confédération générale des producteurs de lait de brebis et des industriels de roquefort*)'dur. AOC'li meyve ve sebzelerdeki sayısı 13'e yükselen ODG'ler, IGP'li ürünlerde daha çok taze ette (47 adet) ve meyve ve sebzelerde (26 adet) yoğunlaşmıştır..

Institut National d'Origine et de Qualité (INAO) / Kalite ve Köken Ulusal Enstitüsü

Fransız mucizesinin mimarı olarak adlandırılabilir bu kuruluş, şüphesiz, modelin en önemli aktörüdür. Capus yasasıyla 1935 yılında temelleri atılan ve 16 Temmuz 1947 tarihinde kurulan INAO, Fransa Tarım ve Su Ürünleri Bakanlığı'nın himayesinde Coğrafi İşaretler Tescili'nden sorumlu bir kamu kuruluşu olup 5 Ocak 2006 tarihli tarımı yönlendirme yasası ile resmî kalite ve köken işaretleri ile ilgili Fransız politikalarını uygulamakla görevlendirilmiştir. Bu işaretler sırasıyla Kontrollü Köken Adı (AOC), Korunmalı Coğrafi İşaret (IGP), Kırmızı Etiket (LR), Biyolojik Tarım (AB) ve Geleneksel Özellik Garantisi (STG)'dir.

Merkezi Paris'te olan enstitü tüm Fransa'ya yayılmış sekiz bölgesel üniteye ve 260 çalışana sahip olup 2009 yılı bütçesi 20,5 milyon avrodur. Özgün bir örgütlenme yapısı ile dikkati çeken INAO "Daimi Konsey", "Ulusal Komiteler", "İnceleme Komisyonları" ve "Onama ve Denetim Konseyi" olmak üzere dört organdan oluşmaktadır. Daimi Konsey, enstitünün genel politikası ve bütçe politikasını belirlemekle görevlidir ve 22 üyeden oluşmaktadır. Başkanı aynı zamanda enstitünün de başkanıdır.

INAO'nun işleyişi ve temel karakteri Ulusal Komitelerin faaliyeti ile belirlenmektedir. Ulusal komiteler resmî kalite ve köken işaretleri konusunda uzman ve alan tecrübesi olan kişilerle, ilgili kuruluş temsilcilerini bir araya getirmektedir. INAO "Şarap ve Sert Alkollü İçkiler Ulusal Komitesi", "Süt, Gıda ve Orman Köken Adlandırmaları Ulusal Komitesi", "Korunmalı Coğrafi İşaretler, Kırmızı Etiketler ve Geleneksel Özellikli Ürünler Ulusal Komitesi" ve "Biyolojik Tarım Ulusal Komitesi" olmak üzere dört ulusal komiteye sahiptir.

Ulusal Komiteler gerçek tartışmacı meclisler olup temel misyonları ürün işaretinin tanınmasını önermek, şartnamenin içeriğini ve işaretin tanımlamaya uygunluğunu incelemek, işaret altındaki ürünlerin özelliklerinin ve kalitesinin iyileştirilmesini teşvik edecek tüm önlemleri araştırmak ve önermek ve bir işaretin tanınmasını sağlamak için yerine getirilmesi gereken konularla ilgili ilkeleri belirlemektir.

Anket Komisyonları yapılmış taleplerin ayrıntılı incelemesini gerçekleştirerek ulusal komiteye bir rapor hazırlamakla görevlidir. Anket Komisyonu ürünü, ürünün coğrafi alanını, üretim zinciri ve koşullarını ekonomik, yasal, sosyolojik ve teknik çevre açısından inceler ve raporunu Ulusal Komite'ye ulaştırır.

Onama ve Denetim Konseyi kontrol kuruluşları temsilcileri, ulusal komite üyeleri arasından seçilmiş temsilciler, devlet temsilcileri ve tüketici temsilcilerinden oluşur. Bu konsey, kontrol kuruluşlarının onaylanması konusunda fikir bildirmek, önerilen denetim planlarını ve teftiş planlarını onaylamak, denetimlerin işleyişini iyileştirmeye yönelik prensipleri yerleştirmek ve köken adlandırmaları için öngörülmesi inceleme ile görevli komisyonun oluşturulma ve işleyiş yöntemlerini belirlemekle görevlidir.

Organismes de Controle (OC) / Denetim Kurumları

Cİ koruması altındaki ürünlerin ürün şartnamesindeki (*Cahier des Charges*) kurallara uyularak üretilmesi sistemin başarı ve devamlılığın temel koşuludur Bu nedenle Fransa'da çok sıkı bir denetim ağı oluşturulmuştur. Denetim Kurumları adını taşıyan bu kuruluşlar Fransa Akreditasyon Komitesi'nce (COFRAC) akredite

olmuş ulusal ve AB düzeyinde yetkinlik, güvenilirlik ve bağımsızlıkları bakımından tanınan özel sertifikasyon kuruluşlarıdır. Coğrafi işaretli ürünleri denetleyen bu kuruluşların kendileri de periyodik olarak COFRAC uzmanlarınca denetlenmektedir

Halen Fransa'da korumalı bütün ürünleri denetleyen 36 adet OC bulunmaktadır. Her kurumun sorumlu olduğu ürün ve Cİ grubu değişmektedir. Bu kurumlar INAO adına ve onun aracılığı ile kalite işareti taşıyan ürünlerin "koruma ve yönetim kuruluşları" ile sözleşme yapmakta ve sürekli ve etkin denetimleriyle kalitede sürekliliği sağlamaktadırlar. Denetim Kurumlarından 26'sı şaraplar dahil 528 AOC'li ürünü, 11'i ise 251 IGP'li ürünü denetlemektedir. Köken adı koruması almış 43 peynirin denetimi de 9 kuruluş tarafından gerçekleştirilmektedir.

Sonuç

Fransa, köken adlandırmaları ve coğrafi işaretleme konusundaki tarihi çabalarını köklü bir sistemin kurulmasıyla taçlandırmış bulunmaktadır. Bu başarının gerçekleşmesinde kırsal kesimdeki etkin sendikal örgütlenme ve Joseph Capus gibi idealist ve ufku geniş devlet adamlarının varlığı şüphesiz önemli etkenlerdir. Geliştirilen Coğrafi İşaretler sayesinde günümüz Fransız tüketicileri köken ve üstün kaliteleri INAO tarafından kabul edilmiş bağımsız kuruluşlarca onaylanan çok çeşitli üründen yararlanmakta, her iki çiftçiden biri bu ürünleri üretmekte ve bu ürünler Fransız ekonomisine her yıl yaklaşık 30-35 milyar avroluk bir katkı sağlamaktadır.

Başta Avrupa Birliği olmak üzere bir çok ülkeye esin kaynağı olan Fransa modeli, sahip olduğu olağanüstü Coğrafi İşaret potansiyelini harekete geçirebilmesi bakımından Türkiye için de çok anlamlı bir örnek oluşturmaktadır.

Kaynaklar

Bérard, L., Marchenay, P., 2004, *Les produits de terroir, entre cultures et règlements*, CNRS EDITIONS, Paris.

Institut National des Appellations d'Origines des vins et Eaux-de-vie, 1985, *Une Réussite Française: L'Appellation d'origine contrôlée*, Réalisation Euro-Impressions, Paris.

Le gout de l'origine, 2005, Hachette livre, Paris.

www.inao.gouv.fr

Tekelioğlu, Y., vd., 2009, *Les produits de terroir, les indications géographiques et le développement local durable des pays méditerranéens*, Options méditerranéennes, Serie A, No:89, CIHEAM-IAMM, France.